

2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri

Süreyya Yıldırım

Balıkesir Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi

Özet

Bu makalenin amacı, 2007 yılı Ağustos ayında ABD’de ortaya çıkan, 2008 yılında yaygınlaşan ve Türkiye ekonomisine de etkileyen küresel ekonomik krizle ilgili çözüm yollarını göstermektir. Bu çalışmada küresel ekonomik krizle ilgili olarak yayınlanmış yerli ve yabancı kaynaklar taranmış fakat yerli kaynaklardan daha çok yararlanılmıştır. Küresel ekonomik kriz gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ekonomileri etkilediği için iktisadi karar organları, iş çevreleri, meslek kuruluşları ve akademisyenler tarafından çok tartışılan bir konudur. Bu kriz dünyada ve Türkiye’de ekonomik büyümeyi durdurmuş, işsizliği artırmış, dış ticareti olumsuz yönde etkilemiş ve ekonomilerin makro ekonomik dengelerini bozmuştur. Krizin önlenmesi için sermayenin finansal sektörler yerine üretime kaydırılması gerekir. Türkiye ekonomisinde sıcak para ile büyüme yerine üretime dayalı büyüme modeli seçilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Küresel ekonomik kriz, reel ekonomi, finansal piyasa.

The Effects of the Global Economy Crisis of the Year 2008 on the World and Turkey Economy

Abstract

The aim of this article is to show the ways of solutions related with the global economic crisis that arose in the USA in the August of 2007 and became widespread in 2008 and also effected the economy of Turkey. In this study the indigenous and foreign published resources related to the global economic crisis were searched. However, we mostly made use of indigenous resources. As global economic crisis has effected both developed and developing countries, it has become a matter of discussion mainly by economic decision organs, work environments, occupational institutions and academicians. This crisis has stopped economic growth both in Turkey and in the world. It has increased unemployment and effected foreign trade negatively. It has also damaged macro economic balances of the economies of the world. The prevent the crisis, capital should be used not for financial sector but for production. In the economy of Turkey, on the other hand, instead of growing with hot money, a growth model that depends on production should be choosen.

Keywords: Global economic crize, real economy, financial market.

1. GİRİŞ

Dünyada baş gösteren kriz mali kriz değil küresel ekonomik krizdir. Çünkü özellikle finansal sektörde başlayan krizler oradan reel sektöre geçmektedir. Günümüz ekonomileri entegre duruma geldiği için bir ulusal ekonomide ortaya çıkan kriz bütün dünya ekonomilerine sıçramakta, etkilerini oralarda da göstermektedir. Dünya ilk ekonomik krizle 1929 yılında tanışmış daha sonra 1970 ve 1980’lerde bu krizler devam etmiştir. 1990 yılından günümüze kadar da önemli ekonomik krizler yaşanmıştır. Bunlara örnek olarak 1994 ve 95 Meksika krizi, 1997 Güneydoğu Asya krizi 1998 Rusya krizi, 1999 Arjantin krizi ve 2007 yılında başlayan ve hala devam eden Mortgage krizi verilebilir. Dünya ekonomik krizlerinden en çok zararı gelişmekte olan ekonomiler görmüştür. Gelişmiş ekonomiler krizin faturasını bu ülkelere yüklemiştir.

Türkiye’de son 20 yılda önemli ekonomik krizler olmuştur. Bunlar; Nisan 1994 krizi, Kasım 2000, Şubat 2001 krizleri ve 2007 yılı Ağustos ayında başlayan, Türkiye’de de etkisini gösteren Mortgage krizidir. Bu krizde İMKB bileşik fiyat endeksine göre 2008 yılı sonu itibarıyla menkul kıymetler yaklaşık %38 değer kaybetmiştir.

Araştırmanın ikinci kısmında küresel ekonomik krizin dünya ekonomisine etkileri incelenmiş, üçüncü kısmında krizin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri araştırılmış, dördüncü kısımda ekonomik kriz nedeniyle küresel ekonomi ve Türkiye ekonomisinde alınması gereken önlemler ve yapılabilecek öneriler incelenmiş, sonuç bölümünde ise son bir değerlendirme yapılmıştır.

2. 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya Ekonomisine Etkileri

Dünya ekonomisindeki gelişmeler, Tablo 2.1’de gösterilen 2005-2009 yılları arasındaki veriler çerçevesinde değerlendirilmiştir. 2005 yılında dünya ekonomisi %4,4 oranında büyümüştür. Bu büyümenin düşük oranda olmasının en önemli nedeni petrol fiyatlarının artmasıdır. 2006 yılında ise ekonomik büyüme hızı 0,7 puanlık bir artışla %5,1’e yükselmiştir. 2007 yılından itibaren küçülmeye başlayan üretim artış hızının, 2009 yılında %3’e düşeceği tahmin edilmektedir. Dünya ekonomisinin 2007 yılından itibaren giderek küçülmesinin en önemli nedeni ABD emlak piyasasında 2007 yılı ortalarında ortaya çıkan Mortgage krizidir.

Amerikan ekonomisi, dünya ekonomisine yön veren bir büyüklükte olduğu için, bu kriz dünya ekonomisine olumsuz yönde etkilemiştir. Gelişmiş ekonomilerdeki

büyüme hızı dünya ortalamasının altında kalmıştır. Bu ekonomiler 2005 yılında %2,6 oranında büyürken, 2007 yılından itibaren sürekli küçülmektedir. 2009 yılı sonunda büyüme hızlarının %0,5 seviyesine düşmesi beklenmektedir (Tablo 2.1). Gelişmekte olan Asya ekonomilerinden Çin ve Hindistan ekonomisi ile onlardan hemen sonra gelen Rusya ekonomisi 2005 yılından itibaren dünyada en fazla büyüyen ekonomiler olmuştur.

Tablo 2.2’de gösterilen dünya ticaretine ait değişim oranlarına göre; dünya ticaret hacmi 2007 yılında %7,2 artış oranı ile 2005 ve 2006 yılından daha düşük

seyretmiştir. Dünya ticaret hacmindeki daralma daha da artarak 2008 yılında %2,6 seviyesine düşmüştür. Dünya ticaret hacmindeki bu daralmanın devam edeceği, 2009 yılında %4,1 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Dünya ihracatındaki değişime gelişmiş ülkeler yönünden bakıldığında bu ülkelerdeki ihracatın 2007 yılından itibaren düşüşe geçtiği görülmekte; 2008 yılında %0,1’e düşmekte ve 2009 yılında ise %2,5 seviyesine düşeceği tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ihracatında da benzer şekilde 2007 yılından başlamak üzere düşüşler görülmektedir. Dünya ticaret hacminin diğer ayağını meydana getiren ithalat

Tablo 2.1. Dünya Ekonomisinde Üretim Artış Hızı (%)

Ülkeler	Yıllar				
	2005	2006	2007	2008	2009 ⁽¹⁾
Dünya Üretimi	4,4	5,1	5,0	3,0	3,0
Gelişmiş Ekonomiler	2,6	3,0	2,6	0,6	0,5
ABD	3,1	2,8	2,0	0,4	0,1
Euro Alanı	1,6	2,8	2,6	0,7	0,2
Almanya	-	3,0	2,5	1,2	-
Fransa	-	2,2	2,2	0,3	0,2
İtalya	-	1,8	1,5	-1,0	-0,2
İspanya	-	3,9	3,7	0,9	-0,2
Japonya	1,9	2,4	2,1	-0,7	0,5
İngiltere	-	2,8	3,0	0,7	-0,1
Kanada	3,1	3,1	2,7	0,4	1,2
Gelişmekte Olan Ülkeler	7,1	7,9	8,0	6,0	6,1
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	9,0	9,9	10,0	7,6	7,7
Çin	10,4	11,6	11,9	9,0	9,3
Hindistan	9,1	9,8	9,3	7,3	6,9
ASEN-5 ⁽²⁾	5,1	5,7	6,3	4,8	4,9
Latin Amerika Ülkeleri	4,6	5,5	5,6	4,2	3,2
Brezilya	3,2	3,8	5,4	5,1	3,5
Meksika	-	4,9	3,2	1,3	1,8
Geçiş Süreci Ülkeleri	6,5	8,2	8,6	5,4	5,7
Rusya	6,4	7,4	8,1	5,6	5,5

Kaynak: IMF, **World Economic Outlook**, April 2008; **World Economic Outlook**, October 2008. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/pdf/c1.pdf>

(1) : Tahmin

(2) : Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland, Singapur.

Tablo 2.2. Dünya Ticaret Hacmi (%)

	Yıllar				
	2005	2006	2007	2008	2009 ⁽¹⁾
Dünya Ticaret Hacmi	7,6	9,3	7,2	2,6	4,1
İhracat					
Gelişmiş Ülkeler	6,0	8,4	5,9	-0,1	2,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	11,1	11,0	9,5	5,6	7,4
İthalat					
Gelişmiş Ülkeler	6,3	7,5	4,5	-2,2	1,1
Gelişmekte Olan Ülkeler	12,0	14,7	14,2	7,2	10,5

Kaynak: IMF, **World Economic Outlook**, April 2008; **World Economic Outlook**, October 2008; **World Economic Outlook**, June 2009

(1) : Tahmin

ise ekonominin bütün sektörlerinde krizin daha hızlı bir şekilde hissedilmesi ve talebin çok daha kırılabilir olması nedeniyle gelişmiş ülkelerde daha fazla olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerde de 2007 yılından itibaren sürekli düşmektedir. İhracattaki düşüş oranları kriz nedeniyle talep daralmasından kaynaklanmaktadır. Talep daralması da ekonomik krizin 2007 yılından itibaren başlamasıyla meydana gelmiştir. Dünya ekonomisi 1929 krizinden sonra en büyük ekonomik krizlerden birini yaşamaktadır. Gelişmiş ekonomiler daha önce de belirtildiği gibi ya durgunluk içerisinde ya da durgunluğa yakın durumdadırlar. Bu durgunluktan çıkış 2009 yılı itibarıyla mümkün değildir (IMF, 2008 : 1).

Küresel ekonomide yukarıda belirtilen makro ekonomik göstergelerin dışında, ihracat mallarının fiyatlarında IMF verilerine göre önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Ayrıca tüketici fiyatlarındaki artış yani enflasyon oranı da yükselmektedir. Tablo 2.3 'e göre ham petrol varil fiyatı 2006 yılında 65,4 dolar iken, 2007 yılında 72,7 dolara, 2008 yılında da 97,3 dolara çıkmıştır. Başka bir anlatımla petrol fiyatları bu yıllar arasında yaklaşık %49 oranında artmıştır. Yine Tablo 2.3'e göre gelişmiş ekonomilerde ortalama enflasyon oranı 2006 yılında %2,4 iken, 2008 yılında %3,4'e yükselmiştir. 2009 yılında ise gelişmiş ekonomilerde enflasyonun %2 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise enflasyon oranı 2006 yılında %5,4 iken, 2007 yılında %6,4'e, 2008 yılında da %9,3'e yükselmiştir. 2009 yılında %7,8 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

3. 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Ekonomik krizin Türkiye ekonomisine etkileri hem finansal piyasalar hem de reel ekonomi üzerinde kendini göstermektedir. Türkiye ekonomisi cumhuriyetin kuruluş yıllarından günümüze kadar değişik boyutta ve özellikle krizlerle karşılaşmıştır. Bunlardan bir kısmı ekonominin iyi yönetilememesinden dolayı kendimizden kaynaklanmış, bir kısmı da dış ülkelerde oluşan krizlerden kaynaklanmıştır. Kendimizden kaynaklanan krizlere örnek olarak 2000 ve 2001 krizlerini, dışarıdan kaynaklanan krizlere de 1929 ve 1999 krizlerini verebiliriz. Ekonomik krizler genel olarak finansal piyasalarda başlamakta daha sonra reel ekonomiyi de

etkisi altına alarak tüm ekonomiyi kapsamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisine etkileri önce finansal piyasalar üzerinde, daha sonra da reel ekonomide incelenmiştir.

3.1. 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri

Finansal piyasalar, "menkul kıymetlerin değişime uğradığı yerler" olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2006 : 9). Menkul kıymetlerin değişimi bir endekste gösterildiği zaman finansal piyasalar hakkında bir değerlendirme yapılabilir. Tablo 3.1'de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) bileşik endeksi bu amaçla yapılmış bir endekstir. Bu tabloya göre küresel ekonomide veya Türkiye ekonomisinde ekonomik krizin meydana geldiği yıllarda (1999,2000,2001) İMKB bileşik endeksi düşmektedir. Ekonomik konjonktürün iyi olduğu yıllarda borsa sürekli olarak yükselmektedir. Küresel ekonomik kriz ABD'de Ağustos 2007 tarihinde başlamasına rağmen Türkiye'de borsa 2007 yılı Aralık ayı sonuna kadar yükselmiş, 2008 yılı Ocak ayından itibaren krizin etkisi hissedilmeye başladığı için borsa da düşmeye başlamıştır. Tablo 3.1'e göre Aralık 2007'de 55.381,1 olan İMKB bileşik fiyat endeksi, Ocak 2008'de %23,1 oranında düşerek 42.697,6 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Ocak 2008'de 42.697,6 olan endeks, %15,6 oranında düşerek Eylül 2008'de 36.051,3 olmuştur. Ayrıca İMKB bileşik fiyat endeksi Aralık 2007'den Eylül 2008'e kadar yaklaşık %35 değer kaybetmiştir (Tablo 3.1). Bu kayıplara bakıldığında finansal piyasaların çok kırılabilir olduğu ve krizin ilk etkisini burada gösterdiği görülmektedir.

Türkiye borsası yapılan işlemlerin payı yönünden değerlendirildiğinde, yabancıların payının 2009 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla %66,5 düzeyinde olduğu görülmektedir (DPT, 2009 : 18). Yabancı fonlar ekonomik krizlerde ülkeyi terk ettiği için krizin derinleşmesine de neden olmaktadır.

Finansal piyasaların önemli argümanlarından biri de döviz ve kur politikasıdır. Ülkemizde uygulanan dalgalı döviz kuru rejimine göre kur, doğrudan doğruya döviz piyasasında belirlendiği ve Türk finansal yapısı da buna uygun olmadığı için sistem iyi işlememektedir. Özellikle sıcak para girişleri ve özel sektörün 2003 yılından itibaren giderek artan oranda dövizle borçlanması kur

Tablo 2.3. Uluslararası Petrol ve Tüketici Fiyatları (%)

	2006	2007	2008	2009
Ham petrol fiyatı (varil cinsinden)	65,4	72,7	97,3	-
Tüketici Fiyatları				
Gelişmiş ülkeler	2,4	2,2	3,4	2,0
Gelişmekte olan ülkeler	5,4	6,4	9,3	7,8

Kaynak: World Economic Outlook, June 2009; <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/pdf/c1.pdf>

Tablo 3.1. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Bileşik Endeksi (İMKB)

Yıllar	Aylar					
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
1998	3.547,0	3.272,0	3.259,0	4.194,0	3.728,0	4.100,0
1999	2.568,0	3.891,0	4.554,0	5.354,0	5.069,0	4.950,0
2000	16.714,0	15.945,0	15.920,0	19.204,0	16.206,0	14.466,1
2001	10.685,1	8.791,6	8.022,7	12.367,4	10.879,8	11.204,2
2002	13.252,3	11.055,7	11.679,0	11.441,5	10.413,7	9.379,9
2003	11.032,0	11.574,0	9.475,1	11.509,0	11.381,4	10.884,4
2004	17.259,3	18.889,2	20.190,8	18.022,7	17.081,1	17.967,6
2005	27.330,4	28.396,2	25.557,8	23.591,6	25.236,5	26.957,3
2006	44.590,2	47.015,9	42.911,3	43.880,8	38.132,2	35.453,3
2007	41.182,6	41.431,0	43.661,1	44.984,5	47.081,5	47.093,7
2008	42.697,6	44.776,9	39.015,4	43.468,1	39.969,6	35.089,5
2009	25.934	24.027	25.765	31.652	35.003	36.949
	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1998	4.322,0	2.635,0	2.266,0	2.196,0	2.578,0	2.598,0
1999	5.805,0	5.018,0	6.071,0	6.556,0	8.459,0	15.029,0
2000	13.870,0	13.132,0	11.351,3	13.538,4	8.747,7	9.437,0
2001	9.914,6	9.878,9	7.625,9	9.848,8	11.633,9	13.728,8
2002	10.236,5	9.547,3	8.842,2	10.251,9	13.300,4	10.370,0
2003	10.572,0	11.611,8	13.055,9	15.754,3	14.617,5	18.625,0
2004	19.380,9	20.218,4	21.953,5	22.900,0	22.486,2	24.971,7
2005	29.615,3	30.908,0	33.333,2	31.964,0	38.088,7	39.777,7
2006	36.067,9	37.285,9	36.924,9	40.582,3	38.168,5	39.117,5
2007	52.824,9	50.198,6	54.044,2	57.615,7	54.213,8	55.538,1
2008	42.200,8	39.844,5	36.051,3	27.833	25.715	26.814
2009	42.641	46.551	47.910	47.185	48.442	-

Kaynak: DPT, Mali Piyasalarda Gelişmeler, Aralık 2009, s.16 (İMKB'den alındı)

üzerinde baskı yaparak döviz kurunu düşürmüştür. Ayrıca faiz oranlarının yüksek tutulması kurun yükselmesini önlemiştir. Kurun düşük olması ithal mallarını ucuzlattığı için ihracat-ithalat dengesini bozmuş, enflasyonu olumlu yönde etkilemesine rağmen cari işlemler dengesi açıklarını büyütülmüştür. Türkiye ekonomisinde 2007 yılında cari işlemler açığı yaklaşık 37.575 milyon dolar olurken, 2002-2007 yılları arasında toplam cari işlemler açığı 114.178 milyon dolar olmuştur (TOBB, 2007 : 151).

3.2. 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Reel Ekonomi Üzerine Etkileri

Türkiye ekonomisi son on yıl içerisinde 1999, 2000 ve 2001 olmak üzere üç önemli kriz geçirmiş, 2008 yılı ekonomi krizi de devam etmektedir. Bu krizlerin üç tanesinde de ekonomiyi normalleştirmek için IMF ile stand-by anlaşmaları çerçevesinde istikrar programları uygulanmıştır. Fakat uygulanan istikrar programları başarılı olamamıştır. Bunun en önemli nedeni istikrar programlarının kalıcı ve bir bütün olarak uygulanmaması ve programların gerekli kredibilitiyi yaratmamasıdır (Eğilmez ve Kumcu, 2001 : 89). Krizin reel ekonomi üzerindeki etkilerini anlayabilmek için, GSYH ve sektörel büyümeler, kapasite kullanım oranı, açılan ve kapanan işyeri sayısı, istihdam durumu ve reel kesim güven endeksi gibi makro ekonomik göstergelerin incelenmesi gerekir.

3.2.1.GSYH ve Sektörel Büyümler

Ekonomik krizin reel sektördeki en önemli etkisi sektörlerin büyüme hızlarında ve onların hepsini temsil eden GSYH'de görülmektedir. Tablo 3.2'de gösterilen büyüme hızlarına göre; GSYH 2006 yılında %6,9, 2007 yılında da düşüş göstererek %4,6 oranında artmıştır. GSYH'deki bu artış hızında meydana gelen düşüş devam ederek krizin de etkisiyle 2008 yılı sonu itibariyle %0,9'a gerilemiştir. Alt sektörlere bakıldığında; tarımdaki büyüme hızı 2006 yılında %1,4 oranında gerçekleşirken, 2007 yılında %6,9 oranında küçülmüştür. Sektörde 2008 yılı sonu itibariyle %3,5 büyüme gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün, büyüme hızındaki bu düşüşe paralel olarak GSYH içindeki payı da düşmüştür. TÜİK verilerine göre tarımın GSYH'deki payı 2005 yılında %0,8 iken, 2007 yılında %0,7'ye, 2008 yılında da 0,3'e düşmüştür (Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2009, s.12). Tarımdaki bu daralma iklim şartlarındaki olumsuzlukların yanında IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları ve son yıllarda uygulanan yanlış tarım politikaları sayesinde gerçekleşmiştir (Coşkun, 2002 : 225-238).

Sanayi sektöründe ise 2006 yılında %8,3 olan büyüme hızı 2007 yılında krizin etkisiyle %5,8'e, 2008 yılında ise %1,1'e düşmüştür. Sanayi sektörünün önemli bir göstergesi olan imalat sanayiinde üretim artış hızı 2006 yılında %8,4 iken 2007 yılında %5,6'ya, 2008 yılında %0,8'e düşmüştür (Tablo 3.2). Bu da 2007 yılından

Tablo 3.2. Büyüme Hızları (1998 fiyatlarıyla % değişme)

Sektörler	2006					2007					2008				
	I	II	III	IV	Toplam	I	II	III	IV	Toplam	I	II	III	IV	Toplam
Tarım	-2,7	0,5	0,2	6,2	1,4	-4,4	-1,0	-8,2	-10,2	-6,9	5,4	-0,3	5,4	2,4	3,5
Sanayi	6,4	12,2	9,0	5,7	8,3	10,1	4,6	5,0	4,1	5,8	9,0	5,0	0,7	-9,6	1,1
Madencilik	3,6	12,6	11,3	-5,6	5,2	9,3	9,4	10,9	2,7	8,1	8,4	7,7	3,9	2,7	5,4
İmalat	6,1	12,4	9,0	6,0	8,4	10,4	4,1	4,6	4,0	5,6	9,1	4,8	0,3	-10,8	0,8
Enerji	12,1	9,4	8,9	5,8	8,6	6,6	8,3	6,6	5,8	6,8	8,3	5,9	4,0	-1,2	3,7
İnşaat	14,5	20,4	20,2	18,5	18,5	12,7	7,3	3,9	0,3	5,7	-3,3	-5,2	-9,8	-14,8	-8,2
Ticaret	6,0	9,6	5,4	2,5	5,8	7,0	2,4	5,6	6,2	5,3	9,2	4,2	-1,8	-13,9	-0,9
Ulaştırma	7,0	10,4	6,2	3,8	6,8	8,4	5,3	6,7	7,2	6,9	7,9	4,2	1,2	-7,4	1,3
...															
Konut Sahipliği	2,5	2,8	2,2	3,3	2,7	2,6	2,4	2,6	1,0	2,1	1,5	1,6	2,5	3,5	2,3
...															
Hizmetler	6,4	9,9	7,0	5,7	7,2	8,2	4,6	5,8	5,5	6,0	6,5	2,3	0,1	-6,5	0,4
...															
Eğitim	3,4	1,5	10,2	6,4	5,2	8,9	5,1	1,8	3,0	4,8	1,4	0,7	-1,2	1,5	0,7
...															
GSYH (alıcı fiyatlarıyla)	5,9	9,7	6,3	5,7	6,9	8,1	4,1	3,3	3,6	4,7	7,2	2,8	1,0	-6,5	0,9

... : Orijinal kaynaktaki bazı veriler yazılmamıştır.

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2009, s.11 (TÜİK'ten alıntı)

İtibaren sektördeki olumsuz gelişmeler nedeniyle yatırımların azaldığını, üretimin ve üretim hızının düştüğünü göstermektedir. IMF tahminlerine göre dünya üretiminin 2009 yılında %2,2 oranında azalacağı tahmin edilmektedir. Böyle bir ekonomik düşüşün ancak savaş yıllarında olabileceği belirtilmektedir (IMF, 2009 : 1).

Hizmetler sektörü 2006 yılında %7,2 oranında büyürken, büyüme hızı 2007 yılında %6,0'a 2008 yılında da %0,4'e düşmüştür. Böylece hizmetler sektörü de krizden önemli ölçüde etkilenmiştir.

3.2.2. Kapasite Kullanım Oranı

İmalat sanayi kapasite kullanım oranları ve bu oranlarda meydana gelen değişimler, reel ekonominin takibinde başvurulan çok önemli bir makro ekonomik göstergedir. Kapasite kullanım oranındaki düşmeler iki bakımdan önemlidir. Birincisi üretimin azalması, ikincisi de üretim faktörlerinin atıl kalmasıdır. Üretim faktörlerinin atıl kalması gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin hiçbirinde istenmeyen bir durumdur. Tablo 3.3'te 2007 ve 2008 yılı imalat sanayi aylık kapasite kullanım oranları gösterilmiştir. Bu tabloya göre 2008 yılı Mayıs ayından itibaren 2007 yılının aynı ayına göre

kapasite kullanım oranı azalmaya başlamış, takip eden aylarda da bu azalma devam etmiştir. 2007 yılı Kasım ayında kapasite kullanım oranı %82,6 iken, 2008 yılının aynı ayında bu oran %72,9 olarak gerçekleşmiştir. Başka bir anlatımla imalat sanayi kapasite kullanım oranı 2007 yılı Kasım ayına göre %9,7 puan azalmıştır. 2008 Kasım ayında işletmelerin tam kapasite ile çalışmamasının en önemli nedeni iç ve dış talep yetersizliğidir.

3.2.3. Açılan ve Kapanan İşyeri Sayısı

Açılan ve kapanan işletme sayısı reel sektörün durumu hakkında çok önemli bir göstergesir. Tablo 3.4'e göre 2007 yılı Ekim ayında 4126 şirket ve kooperatif kurulurken, 2008 yılının aynı ayında bu rakam 3026 adet olarak gerçekleşmiştir. Başka bir anlatımla kurulan işyeri sayısında %26,7 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Aynı şekilde 2007 yılı Ekim ayına göre 2008 yılı Ekiminde açılan ticaret ünvanlı işyeri sayısında %9,4'lük bir azalma görülmüştür. Aynı döneme ait kapanan toplam işyeri sayısında da %64,4'lük artış bulunmaktadır. Bu veriler ekonomik konjonktürde kriz nedeniyle bir daralma olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.3. Kapasite Kullanım Oranları (2007-2008, %)

Yıl/Ay	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2007	78,3	80,1	82,0	81,7	83,3	83,5	81,9	80,3	83,2	83,1	82,6	81,1
2008	80,3	79,3	81,2	81,7	82,4	82,3	80,0	76,2	79,8	76,7	72,9	-

Kaynak: TÜİK, Haber Bülteni, Sayı : 190, 5 Aralık 2008.

Tablo 3.4. Açılan ve Kapanan İşyerleri Sayısı

Şirketler, kooperatifler ve ticaret ünvanlı işyerleri	Ekim			Ocak - Ekim		
	2007	2008	Değişim (%)	2007	2008	Değişim (%)
Şirketler ve kooperatifler						
Açılan	4126	3026	-26,7	46664	43239	-7,3
Kapanan	607	568	-6,4	8063	7748	-3,9
Ticaret ünvanlı işyerleri						
Açılan	3306	2994	-9,4	41358	40707	-1,6
Kapanan	1174	1930	64,4	19349	33347	72,3

Kaynak: TÜİK, Haber Bülteni, Sayı : 179, 14 Kasım 2008.

3.2.4. İstihdam Durumu

2008 yılı Ağustos ayında istihdam edilenlerin sayısı geçen yılın aynı dönemine göre artmasına rağmen işsiz sayısında bir azalma olmamış, aksine 207.000 kişi artmıştır (Tablo 3.5). Tablo 3.5'e göre 2007 yılının ağustos ayında 2.232.000 olan işsiz sayısı 2008 yılının aynı döneminde 2.439.000'e yükselmiştir. Başka bir ifadeyle işsizlik oranı 2007 yılı Ağustos ayında %9,2 iken, 2008 yılının aynı ayında %9,8'e yükselmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı aynı dönemlerde %11,9'dan %12,7'ye çıkmıştır. Krizin istihdam üzerindeki diğer bir etkisi de genç işsizlerde görülmektedir. Bu kesimde aynı dönemlerdeki işsizlik oranı %19,2 ve %19,1 olmuştur. Genç işsizlerin içerisinde hatırı sayılır miktarda üniversite mezununun olduğu da düşünülürse, kriz döneminde kalifiye elemanlarda önemli ölçüde işsizlik görülmektedir.

3.2.5. Reel Kesim Güven Endeksi

Tablo 3.6'da Merkez Bankası tarafından firma yöneticileri ile yapılan reel sektör güven endeksi verilmiştir. Bu endekste 100'ün üstü güveni, altı ise güvensizliği göstermektedir. Güven endeksi 2007

yılı Kasım ayında 101,2 iken, 2008 yılı kasım ayında 54,6'ya düşmüştür. Bu durum işletmelerde bir panik olduğunu açık olarak göstermektedir. İşletmelerin siparişlerinde de yaklaşık %50 oranında düşüş olduğu görülmektedir. Sipariş endeksi 2008 yılı Kasım ayında 43,9'a düşmüştür. Mamul mal stok miktarı, üretim hacmi ve toplam istihdam endekslerinde 2007 yılı Kasım ayına göre 2008 yılının aynı ayında düşüşler bulunmaktadır. İhracat endeksi de 2007 yılı Kasım ayında 113,1 iken, 2008 yılının aynı döneminde 63,3'e düşmüştür. Bu durum ihracatta önemli ölçüde azalma olduğunu göstermektedir. 2008 yılı Ekim ayında bir önceki yılın aynı ayına göre ihracat miktar endeksi %6,5, ithalat miktar endeksi ise %15,4 oranında gerilemiştir (TÜİK, 2008 : 1). Tablo 3.6'da sabit sermaye yatırım harcaması endeksinin aynı dönemlerde 106,7'den 58,5'e düştüğü görülmektedir. Bu durum özellikle özel sektörün yatırım yapmak istemediğini göstermektedir. Güven endeksinin son satırında ekonomideki genel gidişat sorusu yer almaktadır. Burada endeks 96,3'ten 31,0'a düşmüştür. Yani kriz nedeniyle reel sektör yöneticileri ekonominin gidişatından çok endişeli olduklarını ve bir panik içinde bulduklarını ifade etmektedirler.

Tablo 3.5. Türkiye'de İşgücü Durumu (Ağustos 2008) (15 + yaş, bin kişi)

	2005	2006	2007	2008
Kurumsal olmayan sivil nüfus	50.826	48.485	68.989	69.756
İşgücü	24.565	23.250	24.292	24.948
İstihdam	22.046	20.954	22.060	22.509
İşsiz	2.520	2.295	2.232	2.439
İşgücüne katılma oranı (%)	48,3	48	49,3	49,8
İstihdam oranı (%)	43,4	43,2	44,7	44,9
İşsizlik oranı (%)	10,3	9,9	9,2	9,8
Tarımdışı işsizlik oranı (%)	13,6	12,6	11,9	12,7
Genç nüfus işsizlik oranı (%)	19,3	18,7	19,2	19,1
Eksik istihdam oranı (%)	3,3	3,6	2,8	3,2
Atıl işgücü oranı (%)	13,6	13,5	12	13

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.6. Reel Kesim Güven Endeksi (%)

	2007 Kasım	2008 Kasım
Güven Endeksi	101,2	54,6
Toplam sipariş miktarı	85,7	43,9
Mamul mal stok miktarı	92,4	49,6
Üretim hacmi	111,7	55
Toplam istihdam	100,1	51,0
İhracat sipariş miktarı	113,1	63,3
Sabit sermaye yatırım harcamaları	106,7	58,5
Genel gidişat	96,3	31

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İktisadi Yönelim Anketi Aylık Toplu Sonuçları, Kasım 2008, s.5.

4. Ekonomik Kriz Nedeniyle Küresel Ekonomi ve Türkiye Ekonomisinde Alınması Gereken Önlemler ve Yapılabilecek Öneriler

Ekonomik krizin en önemli nedeni, sermayenin üretimden çekilip finansa doğru kaymasıdır. Dünya ekonomisi son yıllarda malileşme ile karşı karşıya kalmıştır. Kapitalizmin malileşmesi; iktisadi etkinliğin ağırlık merkezinin üretimden (ve hatta büyüyen hizmetler sektöründen) finansa doğru kayması günümüzün kilit sorunlarından birini oluşturmaktadır (Foster, 2008 : 45). Küresel sermaye dünya ekonomisini üretim yerine parasal alana sıkıştırmıştır. Bunun adına da sıcak para denilmektedir ve bu paranın üretimle doğrudan ilişkisi yoktur. Ekonomik krize sebep olan faktörlerin başında üretimle doğrudan ilişkisi bulunmayan sıcak para gelmektedir (http://www.akademiktisat.net/calisma/kriz_iktisat/kriz_turev_kazanc.htm, 2009).

IMF ve Dünya Bankası'nın dünya ekonomik krizini önlemede yetersiz kaldığı görülmektedir. O halde, dünya para politikasını yürütecek yeni bir kuruluşa ihtiyaç duyulmaktadır. Şu andaki krizin nedeni olan küresel dolaylı sermayeyi (sıcak para) disiplin altına almanın yada üretime kaydırmanın yolu bütün ulusların bir araya gelerek global bazda tedbirler almasından geçmektedir. Bu tedbirlerin başında 1944 yılında Bretton Woods konferansında J.M. Keynes tarafından teklif edildiği gibi bir dünya merkez bankasının kurulması gelmektedir (Seyidoğlu, 2008 : 6). Dünya merkez bankasının kurulması yanında, dünya para sistemi de yeniden düzenlenmelidir. Bu sistemde uluslararası ödemelerde doların yanında diğer güçlü paralar da dikkate alınarak bir para sepeti oluşturulabilir. Örneğin dünya para sistemi dolar yerine dolar, euro ve yenden oluşan bir sepete bağlanabilir ve bu üç para ülkelerinin GSYH'leri ile orantılı olarak temsil hakkına sahip olabilir (Korkmaz, 2008 : 6). Küresel krizden çıkmak ve yenileriyle daha az karşılaşmak için yeni bir finansal piyasaya da ihtiyaç vardır. Özellikle türev ürünler piyasasına önemli kısıtlar getirilebilir. Ayrıca kapitalist sistemin ikinci ayağı olan liberalizmin bu krizle birlikte çökmesinden sonra yeni bir ekonomik sistem çalışmalarına başlanabilir.

Küresel ekonomik krizle anlaşılmaktadır ki Türkiye ekonomisi, izlenen düşük kur, yüksek faize dayalı

yeteri kadar katma değer yaratmayan üretim teknolojisi ve üretim yöntemi ile yani bu yanlış makro ekonomik politikalarla küresel ekonomik kriz olmasa da daha fazla devam edemez. Çünkü, ekonomik büyüme kısa vadeli yabancı sermayenin girişine dayandırılmıştır. Bu sistem yüksek faiz ve düşük kurla yürütülmektedir. Sıcak para ekonomideki cari işlemler açığını kapamakta, enflasyonu düşürmekte fakat diğer taraftan kaynak dağılımını bozarak sabit sermaye yatırımlarını ve üretimi azaltmaktadır. Yüksek reel faiz – aşırı değerli para politikasına sıkışan Türkiye ekonomisinde kullanılabilir fonlar sabit yatırımlara yönelmek yerine, tüketim ve ithalat patlamasına dönüşmekte ve cari işlemler açığını tehlikeli biçimde yükseltmektedir (Yeldan, 2006 : 136). Türkiye ekonomisinin bu yapısı ara mallar ve yatırım malları ithalatını sürekli hale getirdiği için GSMH yeterince büyüyememekte ya da belli orandaki büyüme ile istihdam yaratamamaktadır. Ekonomik yapının bu şekilde kırılmalı hale gelmesi ekonomiyi, kriz-istikrar sarmalına almaktadır. Bu durum içerisindeki tüm az gelişmiş ülkeler ve Türkiye ekonomisi IMF politikaları çerçevesinde büyümeye çalışmaktadır. Fakat olumlu sonuç alınmamaktadır. IMF programları ile büyümenin mümkün olmayacağı hususunda birçok bilimsel çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri de Barro ve Lee (2002)'ye aittir. Bu çalışmada 130 ülkeyi kapsayan bir "panel analizi" uygulaması ile IMF kontrolü altında istikrar programı uygulayan ülkelerde uygulamanın başladığı ilk beş yılı izleyen sonraki beş yılda büyümenin negatif yönde etkilendiği belirtilmektedir (Doğruel ve Doğruel, 2006 : 35).

2008 yılı küresel ekonomi krizi ile ilgili olarak uluslararası alanda alınması gereken tedbirler ve yapılabilecek öneriler :

- Bir dünya merkez bankası kurularak ülkelerin para arzı ve dünya para hareketleri bu banka kanalıyla düzenlenmelidir.
- Gelişmekte olan ülkelerin borçları alacaklı ülkeler tarafından daha önce de bazı ülkelere uygulandığı gibi bir defaya mahsus olmak üzere silinmeli, bu olmazsa 2009-2010 yıllarına ait dış borç servisleri silinmeli ya da iki yıl süreyle borç ödemeleri ertelenmelidir.
- Ekonomik krizlerde güven unsurunun çok önemli

olması nedeniyle, güvensizliği tetikleyen uluslararası değerlendirmeler yapılmamalıdır. Çünkü kredi değerlendirme kuruluşlarının ülkeler hakkındaki kredi notları, iş dünyasının (Soros) ve saygın bilim adamlarının (Stanley Fischer) değerlendirmeleri krizi tetikleyici etki yapmaktadır (Türkkan, 2006 : 91-110).

• 2008 yılı küresel ekonomi krizi ile ilgili olarak Türkiye ekonomisinde alınması gereken tedbirler ve yapılabilecek öneriler :

• Türkiye ekonomisinde de kriz dönemlerinde bütün dünyada olduğu gibi ekonomik durgunluğu önlemek için talep artırıcı tedbirlere başvurulmalıdır. Örneğin, faiz dışı fazlalarla ve biraz da para basarak altyapı yatırımları yapılmalıdır. Çünkü kriz dönemlerinde harcama artırıcı politikalar enflasyon yaratmamakta aksine ekonomideki durgunluğu hafifletmektedir.

• Merkez Bankası, bankaların dış borç ödemelerinde onlara kredi vermek suretiyle yardımcı olmalıdır. Bu konuda kredi akışkanlığını sağlamak için çok yüksek olan reel faizleri düşürmelidir.

• Bankalar işletmelerimize kredi desteğini özellikle kriz döneminde kesmemeli, kredilerin geri ödenmesinde işletmelere kolaylık sağlamalıdır.

• Yeteri kadar dövizin olmaması nedeniyle arz ve talep koşullarına göre serbest piyasada uygun bir kur belirlenememektedir. Bu nedenle kontrollü kur sistemi uygulanmalıdır.

• Kırılganlığı ve kriz riski yüksek olan sıcak paraya dayalı ekonomik büyüme modeli terk edilerek üretime dayalı büyüme modeline geçilmelidir.

• Ekonomik krizin en önemli nedeni ve ekonomik krizde en hassas konu cari işlemler bilançosu açıklarıdır. Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığının nedeni dış ticaret açıklarıdır. Bu nedenle dış ticaret açıklarına neden olan faktörlerin başında gelen sermaye mallarının olabildiğince yurt içinde üretilerek ithalatı sınırlandırılmalıdır. Bu ithal mallarında yerli üretime geçilerek hem açıklar azaltılmalı hem de istihdam yaratılmalıdır. Merkez Bankası kaynaklarına göre 2008 yılı Ağustos ayı sonu itibarıyla cari işlemler açığı yaklaşık 35 milyar doları bulmuştur. 2008 yılı sonu itibarıyla bu açığın 50 milyar doları geçeceği tahmin edilmektedir. Bu açık başlı başına kriz nedenidir.

• Enerji ve tarımsal üretimde yeni üretim projeleri yapılarak Türkiye ekonomisi kendine yeterli hale gelmelidir. Bu konuda enerjide çok iddialı olunmasa da, tarımda ve onun türevi olan gıda sektöründe çok önemli avantajlar vardır. Eğer bu iki alanda Türkiye ekonomisi kendine yeterli hale gelebilirse, ekonomik kriz olsa bile çok az maliyetle atlatılabilecektir.

• İhracatımızın %50'ye yakını AB ülkelerine yapılmaktadır. Bu ülkeler yoğun ekonomik kriz içinde olduğu için dış talep azalacaktır. İhracatın krizden etkilenmesini önlemek için önemli bir bölümü komşu ülkelere, Rusya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine kaydırılmalıdır.

• Kısa süreli doğrudan yabancı sermayeye tedbir alınmalı, krize sebep olan sıcak para uygulamalarına son verilmelidir.

5. SONUÇ

Küresel ekonomik krizin dünya ekonomisi üzerinde en önemli etkisi üretimin daralmasıdır. Dünya ekonomisi 2006 yılında %5,1 oranında büyürken bu büyüme 2007 yılında %5,0'a, 2008 yılında da %3,0'a düşmüştür. Ayrıca gelişmiş ülkelerde büyüme hızı dünya ortalamasının altında kalırken, gelişmekte olan Çin, Hindistan ve Rusya 2005 yılından itibaren en fazla büyüyen ekonomiler olmuştur. Küresel ekonomik kriz nedeniyle dünya ticaret hacminde daralmalar meydana gelmiştir. Dünya ticareti 2006 yılında %9,3 oranında büyürken, 2007 yılında %7,2'ye, 2008 yılında da %2,6'ya düşmüştür. Dünya ticaretindeki bu düşüş, küresel ticaretin iki ayağı olan ihracat ve ithalattaki düşüşlerden kaynaklanmaktadır. 2008 yılından itibaren petrol dışı ihracat mallarının fiyatlarının düşmesi bunları ihracat eden gelişmekte olan ekonomileri çok zor durumda bırakmıştır. Ayrıca enflasyon oranı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yükselmiştir.

Küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki ilk etkisi finansal piyasalarda görülmüştür. İMKB bileşik fiyat endeksi 2008 yılı ocak ayında yaklaşık 43.000 iken aynı yılın eylül ayında 36.000'e, aralık ayı içerisinde de 27.000'e düşmüştür. Küresel ekonomik kriz önce borsada ortaya çıkmakta daha sonra da reel ekonomide kendini göstermektedir. Türkiye ekonomisinde 2007 yılından itibaren tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe büyüme hızları düşmüş, buna bağlı olarak da GSYH'da azalma meydana gelmiştir. 2007 yılı sonunda %4,7 olan GSYH büyüme hızı 2008 yılı ağustos ayı sonunda %0,9'a düşmüştür. İşletmelerin talep yetersizliği nedeniyle kapasite kullanım oranları da düşmüştür.

Reel ekonomide diğer bir gösterge de açılan ve kapanan iş yeri sayısı ile istihdamdaki durumdur. 2007 yılı ekim ayından 2008 yılı ekim ayına kadar açılan işyeri sayısı %9,4 oranında azalırken, kapanan işyeri sayısı %64 oranında artmıştır. Aynı şekilde 2007 yılı sonunda işsizlik oranı %9,2 iken, Ağustos 2008'de %9,8'e yükselmiştir.

Reel ekonomide işletmecilerin bir panik içinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü güven endeksinde önemli ölçüde düşüşler görülmektedir. Ekonomik krizleri önlemek amacıyla bir önlem olarak sermaye finans sektöründen daha çok üretim sektörüne kaydırılabilir. Ayrıca ekonomik krizden kurtulmak için uluslararası alanda ve ulusal bazda alınması gereken tedbirler vardır. Uluslararası alanda IMF kaldırılarak yeni bir dünya merkez bankası kurulabilir ve finansman piyasası yeniden düzenlenebilir. Ulusal bazda da yeni bir makro ekonomik politika belirlenerek faiz, kur, üretim, istihdam ve dış ticaret konularında yeniden ekonomik yapılanmaya gidilebilir.

KAYNAKLAR

- Coşkun, M. Nejat, (2002), “Türkiye Ekonomisinde Krizlerin Reel Sektöre Etkileri 1999-2002”, Kriz ve IMF Politikaları, s.225-238.
- Doğruel, Fatma, Doğruel, A. Suut (2006), Bıçak Sirtında Büyüme ve İstikrar, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DPT (2009), Mali Piyasalarda Gelişmeler, Ankara, Aralık Ayı Göstergeleri, s.18.
- Eğilmez, Mahfi, Kumcu, Ercan (2001), Krizleri Nasıl Çıkardık, İstanbul, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd.Şti..
- Foster, John Bellamy (2008), Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz, Çev : ÇİDAMLI, Çiğdem, İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- Korkmaz, Esfender (2008), “Dünya Para Sistemi Yenilensin”, Tercüman Gazetesi, 20 Kasım 2008, s.6.
- Korkmaz, Turhan, Ceylan, Ali (2009), Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi, Bursa, Ekin Kitabevi, 2006.
- Maliye Bakanlığı (2009), Yıllık Ekonomik Rapor 2009, s.11
- Seyidoğlu, Halil (2007), Uluslararası İktisat, İstanbul, Güzem Can Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2008), İktisadi Yönelim Anketi Aylık Toplu Sonuçları, Kasım 2008, s.5.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2008), Haber Bülteni, Ankara, Sayı : 179.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2008), Haber Bülteni, Ankara, Sayı : 190.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2007), Ekonomik Rapor 2007, Ankara, TOBB.
- Türkkan, Erdal (2006), “Ekonomik Kriz ve Güven Faktörü”, Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri, s.91-110.
- Uluslararası Para Fonu (2008), World Economic Outlook, Washington, Nisan 2008.
- Uluslararası Para Fonu (2008), World Economic Outlook, Washington, Ekim 2008.
- Uluslararası Para Fonu (2008), World Economic Outlook, Washington, Kasım 2008, s.1.
- Uluslararası Para Fonu (2009), World Economic Outlook, Washington, Haziran 2009, s.1
- Yeldan, Erinc (2006), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2006.
- http://www.akademiktisat.net/calisma/kriz_iktisat/kriz_turev_kazanc.htm, (21.01.2009).

